

УДК: 342.72/.73 (438)“1919/1939”

*Оксана РУДА***ПРАВОВЕ СТАНОВИЩЕ НАСЕЛЕННЯ
ДРУГОЇ РЕЧІПОСПОЛИТОЇ**

Правова оцінка становища непольського населення Другої Речіпосполитої ще й досі вимагає неупередженого дослідження. Проблема вивчення об'єктивного висвітлення історичного минулого з усіма політичними, національними та соціальними суперечностями, різницею ідеології та інтересів національних меншин, зокрема українців, й офіційної польської державної ідеології постала у новій візії в сучасних умовах, коли обидві самостійні держави – Україна і Польща – докладають значних зусиль для налагодження співпраці, взаєморозуміння та інтеграції.

Мета статті – висвітлити правове становище непольського населення Другої Речіпосполитої.

Джерельною базою публікації послужили нормативно-правові документи, які регулювали мовну політику, діяльність освітніх закладів і релігійних установ Польської держави. Деякі аспекти досліджуваної проблеми вже аналізували українські й іноземні вчені. Вагомий внесок у дослідження теми зробили польські вчені. Зокрема становище національних меншин у Польщі в 1918–1995 рр. вивчали Г. Халупчак і Т. Броварек¹; функціонування міжнародної системи захисту прав національних меншин, а також польське внутрішнє законодавство досліджував К. Керські². Правовий аналіз мовного законодавства Другої Речіпосполитої здійснив В. Марковський³.

Національне питання було однією з найгостріших проблем Другої Речіпосполитої. На початку 30-х років ХХ ст. у Польщі, яка внаслідок дипломатичних і військових дій сформувалася як поліетнічна держава, проживало 35,1 % національних меншин⁴: 15,7 % українців (місцями їх автохтонного розселення були Львівське,

¹ *Chalupczak H.* Mniejszości narodowe w Polsce: 1918–1995 / H. Chalupczak, T. Browarek. – Lublin, 1998. – 323 s.

² *Kierski K.* Ochrona praw mniejszości w Polsce / Kazimierz Kierski. – Poznań, 1933. – 712 s.

³ *Марковський В.* Законодавство та судова практика Другої Речі Посполитої щодо статусу української мови у Східній Галичині в міжвоєнний період (1919–1939 рр.): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.01 “Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень” / В. Марковський. – Львів, 2014. – 21 с.

⁴ Результати переписів населення Польщі 1921 і 1931 р. не можна вважати достовірними з декількох причин: перепис 1921 р. не охопив усі терени, які ввійшли до складу держави, зокрема Віленську землю; на час перепису не закінчилося переміщення населення у східних і західних воєводствах унаслідок військових дій; українці бойкотували перепис 1921 р.; у 1931 р. при опитуванні не ставилося запитання про національність, а лише про мову; польська влада намагалася свідомо применшити відсоток етнічних

Станиславське, Тернопільське, Волинське, Поліське, Любельське, Краківське воєводства, вони також розпорошено жили в інших регіонах); 9,7 % євреїв (Польща була третьою після США та СРСР державою за часткою єврейського населення, більшість якого проживала в центральних і південних воєводствах, кожен четвертий – в Галичині, менше – у східних та незначний відсоток – у західних воєводствах; євреї були “закритою”⁵ релігійною спільнотою, що активно протистояла проникненню зовнішніх впливів, цьому сприяли їхні сильні національні почуття, мовна та релігійна окремішність); 5,9 % білорусів (Поліське, Новогородське, Віленське та Бялостоцьке воєводства); 2,8 % німців (понад половину проживали в західних воєводствах – Познанському, Поморському та Сілезькому, решту становили колоністи центральної Польщі, Лодзького та Варшавського воєводств, на південному сході німці зосередилися у Волинському, Станиславському, Львівському та Любельському воєводствах; були етнічною групою, яка вирізнялася прагненням до національної окремішності, активною участю в суспільно-культурному та політичному житті); 1 % інших народів разом узятих: росіян (переважно у Віленському, Бялостоцькому та Поліському воєводствах); литовців (Віленське, Бялостоцьке та Новогородське воєводства); чехів (більшість на Волині, вони не брали активної участі в політичному житті, характеризувалися високою національною свідомістю, активно протистояли асиміляції, прагнучи зберегти свою окремішність та національну самобутність, і близько 11 % – у Лодзькому, незначний відсоток – у Львівському та Познанському воєводствах); словаків (територія Спиша й Орави, а також незначні групи в Сілезії, Кракові, Варшаві та інших регіонах); вірмен (східні терени Галичини, зокрема Станиславське та південні повіти Тернопільського воєводства, а також Львів; вірмен здебільшого вважають етнічно-релігійною меншиною, для якої притаманна подвійна ідентифікація: одночасна належність до польського народу і своєї етнічної групи), дві найменші етнічно-релігійні групи: татари (Новогородське, Віленське, Бялостоцьке воєводства, а також Варшава) та караїми (Віленщина, Галичина (Луцьк і Галич); також були “закритою” спільнотою, свою окремішність вони зберегли в основному завдяки релігії, яка ґрунтується на Старому Завіті; декларували цілковиту лояльність до держави та дистанціювалися від будь-яких політичних суперечок, натомість влада всіляко сприяла їхній культурній діяльності), а також цигани (розпорошено по всій території) та ін. Поляки становили 64,9 % населення⁶. Саме політичні змагання українців, німців, частково білорусів і литовців, яких активно підтримували їхні батьківщини ззовні, ставили під загрозу

груп, зокрема українців і білорусів, щоб переконати світову громадськість у переважанні поляків. Детальніше див.: *Макарчук С.* Населення Західної України за переписом 1931 року / С. Макарчук // *Вісник Львівського університету. Серія історична.* – 1993. – Вип. 29: Дослідження з історії України. – С. 55; *Chalupczak H.* Mniejszości narodowe w Polsce: 1918–1995. – S. 20.

⁵ Термін “закритість” умовний і, живляючи його, маємо на увазі певні особливості етнічних груп, зокрема усвідомлення своєї окремішності в межах певного державного утворення, відмінний від загальнодержавного спосіб організації політико-адміністративного, релігійного та культурно-освітнього життя тощо.

⁶ *Chalupczak H.* Mniejszości narodowe w Polsce: 1918–1995. – S. 22–25.

територіальну цілісність і внутрішню безпеку Польщі. Багатонаціональність прикордонних теренів ускладнювала питання оборони кордонів⁷.

Найскладнішою в національному плані була ситуація у Галичині, де непольське населення переважало. Так, на початку 20-х років ХХ ст. у краї, поряд з українцями, які тут становили майже 74 %, проживало близько 9,8 % євреїв, понад 0,5 % німців. Частки інших етнічних груп, які жили переважно в містах і містечках, зокрема чехів, литовців, вірмен, білорусів, росіян, караїмів, не перевищували 0,3 %. Поляки становили лише 15 % населення⁸.

Тогочасні правлячі кола переймалися чисельним переважанням у Галичині етнічних груп не даремно: від цього, на їхню думку, безпосередньо залежали внутрішня безпека та стабільність східних теренів. Скасування часового обмеження на управління Галичиною і підтвердження польського права на ці території 1923 р. спричинили хвилю протестів серед місцевого населення, зокрема українців, які вважали Польську державу загарбником. З одного боку, вони були обурені тим, що внаслідок повоєнного міждержавного розмежування східної частини Європи стали національною меншиною, а з іншого – розчаровані невдачами в боротьбі за свою державу. Невдоволення українців, а також німців, білорусів, литовців та євреїв, посилював наступ Польщі на їхні національні права.

Відносини між національними меншинами і владою набули конфліктного виміру не лише у Польщі, а й в інших новостворених європейських державах, які провадили подібну національну політику, – Югославії, Румунії, менше в Чехословаччині. Питання повоєнного облаштування Європи, створення міжнародної системи захисту меншин були головними на Паризькій мирній конференції. Права національних меншин були зафіксовані в серії міжнародних угод між державами – членами Антанти та групою нових східноєвропейських країн. Ці ж угоди визнали Лігу Націй інститутом, покликаним гарантувати їх реалізацію⁹.

Першою такою угодою став укладений 28 червня 1919 р. договір між Англією, Францією, США, Італією, Японією та Польщею. Відповідно до т. зв. Малого Версальського трактату, ратифікованого Сеймом 31 липня 1919 р., польський уряд в односторонньому порядку зобов'язався забезпечити національним меншинам усю повноту політичних і громадянських прав (ст. 1, 2, 7–9). Зокрема ст. 2 і 7 гарантували рівність усім громадянам незалежно від місця народження, мови, раси чи релігії, свободу віросповідання, рівний доступ до державної служби, а також право займатися будь-якою професією, право вільно користуватися національною мовою у приватній сфері, торгівлі, пресі, зібраннях тощо, однак про використання цих мов у державних установах чи органах місцевої адміністрації

⁷ *Dominiczak H.* Granice państwa i ich ochrona na przestrzeni dziejów 966–1996 / Henryk Dominiczak. – Warszawa, 1997. – S. 218.

⁸ *Чорній П.* Етнічні групи Галичини міжвоєнного періоду (1919–1939 рр.): демографічні та етнокультурні процеси: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук: спец. 07.00.05 “Етнологія” / П. Чорній. – Львів, 2011. – С. 10.

⁹ *Кушнір В.* Ліга Націй та українське питання. 1919–1934 рр.: дис. ... канд. іст. наук: 07.00.02 / Віталій Валерійович Кушнір. – Львів, 1999. – С. 22, 25.

не йшлося¹⁰. Згідно зі ст. 8, Польща зобов'язувалася надати представникам національних меншин рівні права на заснування та утримання власним коштом добродійних, релігійних і громадських організацій, шкіл й інших виховних закладів, право на вільне вживання в них рідної мови. У ст. 9 йшлося про те, що в містах і селах, заселених представниками національних меншин, польський уряд відповідними розпорядженнями має забезпечити початкову освіту рідною мовою з обов'язковим вивченням польської. Кошти на утримання таких навчальних закладів мали надходити з місцевого бюджету¹¹. Ст. 10 і 11 окремо стосувалися єврейської освіти та святкування шабату. Єврейські гміни (до складу яких могли входити лише громадяни Польщі) мали формувати спеціальні місцеві шкільні комітети, сфера діяльності яких поширювалася на створення початкових шкіл, керівництво ними та розподіл фінансування між окремими навчальними закладами.

Контроль за виконанням Польщею взятих на себе зобов'язань покладався на представництва Ліги Націй (ст. 12). Відповідно до рішень, ухвалених Радою Ліги Націй 1920 р., національні меншини одержали можливість скаржитися безпосередньо в Лігу Націй. Однак уже у вересні 1934 р. Польська держава в односторонньому порядку призупинила чинність ст. 12 договору. Більшість його положень, які стосувалися національних меншин, були спрямовані на їх захист від брутального переслідування чи спроб насильницької асиміляції. При цьому у сфері освіти непольському населенню надавалися лише мінімальні права¹².

Вільний розвиток освіти, культури та релігійного життя етнічних груп у тогочасній Польській державі гарантували й інші міжнародні угоди. Забезпечувати права національних меншин на своїх теренах зобов'язалися також 18 березня 1921 р. підписанти Ризького мирного договору, яким фактично було санкціоновано розподіл українських і білоруських земель між Польщею та Радянською Росією. Відповідно до ст. 7 цього договору, українці, подібно до росіян і білорусів, одержали право, в межах внутрішнього законодавства, розвивати рідну мову та культуру, створювати з цією метою товариства й союзи, засновувати національні школи, безперешкодно відправляти богослужіння та організувати церковне життя¹³.

Німецька меншина одержала додаткові гарантії (терміном на 15 років) щодо охорони своїх прав на підставі статей Женевської конвенції щодо Верхньої Силезії, яка відбулася у травні 1922 р. Польща й Німеччина підписали 5 листопада 1937 р. Декларацію про охорону польської та німецької меншин¹⁴. Відповідно до підписаної

¹⁰ Traktat między Głównymi Mocarstwami Sprzymierzonymi i Stowarzyszonymi a Polską, podpisany w Wersalu dnia 28 czerwca 1919 roku // Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej (далі – Dz. U.). – 1920. – Nr 110. – Poz. 728. – S. 1937–1938.

¹¹ Там же. – S. 1938–1939; *Kierski K.* Ochrona praw mniejszości w Polsce. – S. 508.

¹² *Кушнір В.* Ліга Націй та українське питання. 1919–1934 рр. – С. 27.

¹³ Документи внешней политики СССР: в 24 т. – Т. 3: 1 июля 1920 г. – 18 марта 1921 г. / [под. ред. Г. А. Белова, Е. С. Гармаша, С. М. Майорова и др.]. – Москва, 1959. – С. 626–627.

¹⁴ *Syrnyk M.* Ukraińcy w Polsce 1918–1939: Oświata i szkolnictwo / M. Syrnyk. – Wrocław, 1996. – S. 17.

23 квітня 1925 р. польсько-чехословацької угоди, що набула чинності 29 квітня 1926 р., де в частині 3 йшлося про охорону національних меншин, активно розвинулося чеське приватне шкільництво, фінансоване переважно культурно-освітньою організацією Чеською шкільною матицею з центром у Луцьку. Так, у 1924/25 н. р. 20 шкіл із чеською мовою навчання (964 учні), по 1 утравістичній (83 учнів) та приватній (25 учнів); в 1929/30 н. р. – відповідно 28 (1359), 4 (279) та 11 (389); а в 1937/38 н. р. – 18 (948), 4 (213) та 13 (605)¹⁵.

Взаємини Польської держави і національних меншин регулювали також внутрішні закони та розпорядження. Конституція 1921 р., опираючись на норми міжнародного права, підтверджувала правовий статус національних меншин. Так, ст. 95 та 96 гарантували рівність перед законом усіх громадян, а також право на цілковиту охорону життя й свободу незалежно від походження, мови, релігії тощо. Ст. 109 – право збереження власної національності, розвиток мови та національних особливостей, а ст. 110 повторювала ст. 8 Версальського договору щодо заснування й утримання різних організацій та освітніх закладів. Свобода віросповідання, відносини між Церквою й вірними, з одного боку, і державою – з іншого, окреслення меж свободи совісті, запровадження поділу релігійних організацій на визнані та невизнані державою, право церковних і релігійних організацій національних меншин послуговуватися власними статутами та приписами, обов'язкове навчання катехизму в початкових школах й інші права національних меншин регламентували ст. 111, 113, 115, 116, 120 Конституції¹⁶. Однак скористатися задекларованими правами і свободами населення могло лише за умови, що вони не суперечитимуть політичному порядку та не перешкоджатимуть виконанню ними громадянських обов'язків¹⁷.

Зазначені права підтверджувала і Конституція, ухвалена 23 квітня 1935 р. Зокрема ст. 81 залишала чинними ст. 99 та 109–118 Конституції 1921 р.¹⁸. Головним принципом нового закону залишився принцип лояльності громадян до держави. Отже, регламентоване нормативно-правовою базою Другої Речіпосполитої правове становище непольського населення певною мірою уможливило соціально-економічний, культурний та політичний розвиток.

Правове становище непольського населення визначали також закони про релігію, мову та шкільництво. Державною релігією була римо-католицька, яку сповідували переважно поляки, а також словаки, німці, литовці, менше – українці. Більшість вірмен належали до Католицької Церкви вірменського обряду, частина – до Церкви латинського обряду. Греко-католиками були переважно українці Львівського, Тернопільського та Станіславського, а також, частково, східних повітів

¹⁵ *Chałupczak H.* Mniejszości narodowe w Polsce: 1918–1995. – S. 225.

¹⁶ Ustawa z dnia 17 marca 1921 roku – Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej // Dz. U. – 1921. – Nr 44. – Poz. 267. – S. 653.

¹⁷ *Wróblewska U.* Polityka oświatowa państwa polskiego wobec mniejszości narodowych, grup etnicznych i wyznaniowych zamieszkujących Kresy Wschodnie w II RP / *U. Wróblewska* // Nauka. – 2011. – Nr 2. – S. 110; *Ajnenkiel A.* Sejmy i Konstytucje w Polsce 1918–1939 / *Andrzej Ajnenkiel.* – Warszawa, 1968. – S. 51.

¹⁸ Ustawa Konstytucyjna z dnia 23 kwietnia 1935 roku // Dz. U. – 1935. – Nr 30. – Poz. 227. – S. 497–508.

Краківського воєводства. Значна частина українців, білорусів, росіян і чехів, а також незначна кількість поляків і німців, які переважно проживали у Волинському, Поліському, Новгородському воєводствах, сповідували православ'я. Чималий відсоток вірних належав до євангельського віросповідання. Переважно це представники німецької меншини, однак були серед них і українці, білоруси, чехи. Німецьке населення Великопольщі, Помор'я та Сілезії належало до Євангельсько-Унійної Церкви, центральних воєводств, Волині, частково Краківського воєводства та Цешинської Сілезії – до Євангельської Церкви аугсбурзького віросповідання, а південних воєводств – до Євангельської Церкви аугсбурзького й гельветського визнання. Найменшими за чисельністю були релігійні громади Євангельсько-Лютеранської, Баптистської, Адвентистської Церков, переважно на Помор'ї та в Познанському воєводстві. Чехи, які проживали у Великопольщі, належали переважно до Євангельсько-Реформатської Церкви¹⁹.

Представники єврейської національної меншини сповідували юдаїзм (зокрема ортодоксальний, хасидизм). Релігія у них відігравала дуже важливу роль, розвиненою була мережа релігійного шкільництва, потужні релігійні гміни, ортодоксальні угруповання були вагомим чинником політичного життя. Зокрема в Галичині євреї переважно перебували під впливом хасидизму, лише інтелектуальні середовища схилилися до просвітницького руху гаскалі²⁰. Релігія караїмів походила від юдаїзму, а в Літургії вони частково послуговувалися гебрайською мовою. Серед представників російської меншини, які проживали у Віленському, Новгородському та Бялостоцькому воєводствах, незначний відсоток становили старовірці (старобрядовці). До представників мусульманського віровизнання належали татари.

Відносини держави з Римо-Католицькою Церквою, правовий і міжнародний статус Греко-Католицької Церкви регулював Конкордат 1925 р.²¹. Цей документ містив низку важливих положень: свобода вільних відносин духовенства та вірних з Апостольською столицею (ст. 2); матеріальна допомога держави в реалізації церковних прав і чинностей, а також звільнення духовенства від військової служби й інших громадянських обов'язків, які суперечать релігійним принципам (ст. 4, 5); запровадження обов'язкового предмета релігії у всіх початкових школах (ст. 13); непорушність церковного майна (ст. 14) і звільнення його від оподаткування (ст. 15); питання щодо вживання мови в церковному діловодстві та проповідях (ст. 23)²². У ст. 10, окрім 5-х провінцій латинського обряду (Гнезно, Варшава,

¹⁹ *Iwanicki M.* Polityka oświatowa w szkolnictwie niemieckim w Polsce w latach 1918–1939 / *M. Iwanicki.* – Warszawa, 1978. – S. 51; *Chalupczak H.* Mniejszości narodowe w Polsce: 1918–1995. – S. 150.

²⁰ *Меламед В.* Між двома Світовими війнами (1919–1939 р.) [Електронний ресурс] / *В. Меламед* // Незалежний культурологічний часопис “І”. – 2008. – Ч. 51. – Режим доступу: <http://www.ji.lviv.ua/n51texts/melamed6.htm> (23.04.2015).

²¹ Konkordat pomiędzy Stolicą Apostolską a Rzeczpospolitą Polską, podpisany w Rzymie dnia 10 lutego 1925 r. (ratyfikowany zgodnie z ustawą z dnia 23 kwietnia 1925 r.) // *Dz. U.* – 1925. – Nr 72. – Poz. 501. – S. 1083–1094.

²² Там же. – S. 1083–1090.

Вільно, Львів, Краків), було визнано у Львові окрему провінцію греко-католиків, а також вірменського обряду²³.

Першою спробою правового врегулювання становища Польської Православної Церкви стало розпорядження міністра віросповідань та освіти від 30 січня 1922 р. під назвою: “Тимчасові положення про ставлення уряду до Православної Церкви в Польщі”²⁴. Оскільки запропоновані норми суперечили статтям Конституції 1921 р., то передбачалося, що вони залишатимуться чинними до остаточного правового врегулювання статусу Православної Церкви. Однак законотворчий процес тривав непередбачувано довго: Декрет Президента Речі Посполитої про ставлення держави до Польської Автокефальної Православної Церкви набув чинності аж 18 листопада 1938 р. За цей час “Тимчасові положення” створили підґрунтя для втручання державної адміністрації в церковні справи, дозволили владі пильно контролювати організаційні та кадрові справи Церкви²⁵. Зокрема п. 2 унормував вплив владних структур на процес заміщення вакантних церковних посад, а п. 3 передбачав, що ці вакансії можуть посісти лише громадяни Польщі, які закінчили навчання у духовних семінаріях м. Вільно, Кременця, а також Вищому православному богословському закладі при Варшавському університеті (п. 11). Права польської мови, зокрема ведення метричних книг, її використання у відносинах із державною владою й органами місцевого самоврядування, обов’язковість викладання в духовних семінаріях тощо, гарантували п. 7, 8, 11 і 13. Передбачене п. 8 навчання релігії в початкових школах рідною мовою на практиці не завжди виконувалося. Водночас такі важливі для Православної Церкви питання, як правосуб’єктність, майнове питання, кількість парафій, грошове забезпечення, статус церковних братств, мова богослужінь залишилися невирішеними. Саме тому Святий Синод Православної Церкви Польщі прийняв 3 вересня 1924 р. постанову про вживання рідної мови в церковно-релігійному житті, яка залишалася чинною до кінця існування Другої Речіпосполитої²⁶. Хоча “Тимчасові положення” критикували і церковнослужителі, і правники, це не завадило 21 жовтня 1924 р. поширити їх правову чинність на Віленську єпархію.

Правове унормування становища Польської Автокефальної Православної Церкви закінчилося двома актами: Декретом Президента Речіпосполитої про ставлення держави до Польської Автокефальної Православної Церкви від 28 листопада

²³ Пилипів І. Правовий статус Греко-католицької церкви в Другій Речі Посполитій (1925 – 1939 рр.) [Електронний ресурс] / І. Пилипів // Ефективність державного управління. – 2013. – Вип. 34. – С. 154–162. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/efdu_2013_34_18.pdf (23.04.2015).

²⁴ Tymczasowe przepisy o stosunku rządu do Kościoła prawosławnego w Polsce // Dziennik Urzędowy Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego Rzeczypospolitej Polskiej (далі – Dziennik Urzędowy MWRiOP). – 1922. – R. 5. – Nr 7(76). – Poz. 59. – S. 98–102.

²⁵ Mironowicz A. Bractwa cerkiewne w II Rzeczypospolitej [Електронний ресурс] / Antoni Mironowicz. – Режим доступу: <http://kamunikat.fontel.net/www/knizki/historia/mironowicz/bractwa/06.htm> (10.03.2015).

²⁶ Власовський І. Нарис історії Української Православної Церкви / І. Власовський. – Репринтне видання: у 4 т. – Київ, 1998. – Т. 4. – Ч. 2. – С. 20–21, 27.

1938 р.²⁷ та Розпорядженням Ради міністрів від 10 грудня 1938 р. про призначення внутрішнього статуту Польської Автокефальної Православної Церкви²⁸, які затвердили автокефалію Православної Церкви в Польщі. Хоча устрій Церкви було змінено з синодально-консисторського, в якому верхній щабель влади посідав Синод Єпископів, на соборний, опертий на засадах виборності єпископату та деканів із правом голосу представників вірян, вона залишалася підпорядкованою безпосередньо державі та її політиці. Право висвячуватися мали лише випускники державного Богословського ліцею у Варшаві та Студіум православного богослов'я при Варшавському університеті. Права польської мови гарантували ст. 7 та 78 Декрету, § 12 Правил Генерального собору та § 26 і 77 Парафіяльного статуту, натомість питання мови богослужінь, проповідей чи навчання православних дітей релігії в польських школах прописані не були. На підставі цих законів польська влада провадила активну політику полонізації православних вірян, застосовуючи не лише адміністративний тиск, а й силові методи боротьби²⁹.

У Польській державі діяльність Євангельської Церкви аугсбурзького віросповідання, Євангельської Церкви аугсбурзького й гельветського визнання, Євангельсько-Реформатської Церкви регламентували законодавчі акти, прийняті ще у другій половині XIX ст. Щоб позбавити Євангельсько-Унійну Церкву німецького впливу, на підставі розпорядження 3 липня 1920 р.³⁰ на теренах, що входили до складу Пруссії, був створений правно-церковний союз Об'єднаної Євангельської Церкви, а компетенція Головної Церковної Ради в Берліні до остаточного врегулювання справи – передана Євангельській консисторії в Познані³¹. Серед протестантських релігійних громад, які діяли на території Галичини й мали у своєму складі українців, чи не єдиним повністю визнаним державою було Згромадження євангельських християн. У затвердженому Міністерством віросповідання та освіти 21 лютого 1927 р. Статуті Союзу слов'янських громад євангельських християн і баптистів у Польщі були вказані умови (права й обов'язки), за яких держава готова їх легалізувати. Також за союзом визнавалося право надавати військового пресвітера (капелана) для обслуговування єдиновірців, які перебувають на військовій службі³².

²⁷ Dekret Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 18 listopada 1938 r. o stosunku Państwa do Polskiego Autokefalicznego Kościoła Prawosławnego // Dz. U. – 1938. – Nr 88. – Poz. 597. – S. 1317–1326.

²⁸ Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 10 grudnia 1938 r. o uznaniu Statutu Wewnętrznego Polskiego Autokefalicznego Kościoła Prawosławnego // Dz. U. – 1938. – Nr 103. – Poz. 679. – S. 1545–1583.

²⁹ *Власовський І.* Нарис історії Української Православної Церкви. – С. 169; *Mironowicz A.* Wractions cerkiewne w II Rzeczypospolitej [Електронний ресурс].

³⁰ Rozporządzenie w sprawie Zjednoczonego Kościoła Ewangelickiego w byłej dzielnicy pruskiej // Dziennik Urzędowy Ministerstwa byłej Dzielnicy Pruskiej (далі – Dziennik Urzędowy MbDP). – 1920. – R. 1. – Nr 35. – Poz. 327. – S. 721–722.

³¹ *Kierski K.* Ochrona praw mniejszości w Polsce. – S. 472–476.

³² *Леда А.* Протестантські течії в релігійному житті українців Галичини у міжвоєнний період (1919–1939): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук: спец. 07.00.01 “Історія України” / А. Леда. – Львів, 2006. – С. 14.

Правові відносини держави і старообрядців регламентувало Розпорядження Президента Речі Посполитої від 22 березня 1928 р. про ставлення держави до Східної старообрядової Церкви, яка не має єрархії. Згідно з цим документом, Церква ставала самостійною у своєму управлінні (ст. 1), могла вільно володіти рухомим і нерухомим майном (ст. 2), отримувати матеріальну підтримку з боку держави (ст. 22)³³.

У міжвоєнний період правовий статус юдаїзму був визначений розпорядженнями Президента Речі Посполитої від 14 жовтня 1927 р. і 6 березня 1928 р.³⁴. На їх підставі діяли Єврейський релігійний союз, а також єврейські релігійні гміни (їх діяльності на теренах колишнього Королівства конгресового стосувався ще Декрет від 7 лютого 1919 р.³⁵).

Першою спробою врегулювання мовного питання в Польській державі стало прийняття Закону від 31 липня 1924 р. “Про державну мову і мову урядування органів державної влади та органів самоврядування адміністративних влад”³⁶. Із метою офіційного роз’яснення його положень було видано низку інших підзаконних актів, які визначали правовий статус польської мови як державної та мов національних меншин: української – на теренах Львівського, Тернопільського, Станиславського, Волинського та Поліського воєводств; білоруської – Поліського, Новогродського, Віленського воєводств і Гроденського та Волковиського повітів Бялостоцького воєводства; литовської – Віленського воєводства.

Відповідно до закону, непольське населення мало право використовувати рідну мову в письмових та усних відносинах із державно-адміністративними органами першої і другої інстанцій лише на зазначених теренах. Службовці органів місцевої влади були зобов’язані приймати звернення громадян, написані їх рідною мовою, і відповідати на звернення тією ж мовою, хоча й з певними застереженнями (зокрема українці Волині мали додатково висловити прохання отримання відповіді рідною мовою, в містах з окремим адміністративним статусом міська влада сама вирішувала, якою мовою відповідати на звернення, тощо). Органам місцевого самоврядування дозволялося вести документацію двома мовами. Будь-яке інше листування з органами державної влади мало вестися польською мовою. У війську, установах зв’язку та на залізничному транспорті мала використовуватися лише польська³⁷. Водночас

³³ *Kierski K.* Ochrona praw mniejszości w Polsce. – S. 478.

³⁴ Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 14 października 1927 r. o uporządkowaniu stanu prawnego w organizacji gmin wyznaniowych żydowskich na obszarze Rzeczypospolitej Polskiej z wyjątkiem województw: poznańskiego, pomorskiego i śląskiego // Dz. U. – 1927. – Nr 91. – Poz. 818. – S. 1276–1281.

³⁵ Dekret o zmianach w organizacji gmin wyznaniowych żydowskich na terenie b. Królestwa Kongresowego // Dziennik Praw Państwa Polskiego (далі – Dz.Pr.P.P.). – 1919. – Nr 14. – Poz. 175. – S. 252–255.

³⁶ Ustawa z dnia 31 lipca 1924 r. o języku państwowym i języku urzędowania rządowych i samorządowych władz administracyjnych // Dz. U. – 1924. – Nr 73. – Poz. 724. – S. 1094–1095.

³⁷ *Кавулич О.* Проблема українського шкільництва крізь призму суспільно-політичних часописів Галичини міжвоєнного періоду (1919–1939) / О. Кавулич // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. – Львів, 2008. – Вип. 17: Українсько-польсько-білоруське сусідство: XX століття. – С. 544.

значалося, що правила вживання німецької мови у відносинах із державними установами регулюватимуть наступні закони (ст. 8). Зауважмо, що деякі положення закону обмежували право отримувати відповідь рідною мовою, порушували конституційний принцип рівності громадян Другої Речіпосполитої перед законом, тобто суперечили конституційним принципам мовної політики Польщі³⁸.

Окремі мовні закони, які регулювали сферу вживання німецької, були прийняті 10 березня 1920 р. для теренів, колись підвладних Пруссії³⁹, та 16 січня 1923 р. – для Сілезького воєводства⁴⁰. Відповідно до цих законів, урядовою мовою усіх адміністративних установ на вказаних теренах визнавалася польська. Зокрема, за законом 1920 р., німецька могла бути допоміжною лише з дозволу вищих урядовців. Натомість закон 1923 р. дозволив її використання в письмових й усних відносинах із державно-адміністративними органами на теренах Сілезького воєводства, а також перейменування назв міст і вулиць на польську мову. Згідно із законом, німецька меншина частково могла послуговуватися, поряд із польською, рідною мовою в урядових адміністраціях та органах місцевого самоврядування⁴¹.

Правовий режим використання української, білоруської і литовської мов у судових установах Польської держави регулював Закон “Про мову судів, органів прокуратури та нотаріату” від 31 липня 1924 р.⁴². Його правові норми, які стосувалися державної мови, мали чітко визначений імперативний вимір. Водночас ті, що визначали мовні права названих національних меншин, були сформульовані як правові можливості, тобто вони не були обов’язковими. Зокрема правова можливість отримати рішення суду у справі рідною мовою, як і право отримати рідною мовою відповідь на своє звернення, виникала лише після заявленого прохання⁴³. Правовий режим використання німецької мови в судових установах Познані й Торуні остаточно був урегульований на підставі закону від 31 березня 1925 р.⁴⁴, відповідно до якого обов’язковою мовою у судових установах визнавалася польська, німецькою ж можна було послуговуватися лише в конкретних визначених випадках. Щодо Сілезького воєводства, то це питання врегульовувала Женевська конвенція. Для офіційного роз’яснення її положень міністр справедливості 18 серпня 1922 р.

³⁸ *Марковський В.* Законодавство та судова практика Другої Речі Посполитої... – С. 8–9.

³⁹ Rozporządzenie Ministra b. dzielnicy pruskiej o języku urzędowym władz administracyjnych // Dziennik Urzędowy MbDP. – 1920. – Nr 18. – Poz. 171. – S. 404.

⁴⁰ Ustawa z dnia 16. stycznia 1923 r. O przedmiocie języka urzędowego na obszarze Województwa Śląskiego // Dziennik Ustaw Śląskich (далі – Dz. U. Śl.). – 1923. – R. 2. – Nr 5. – Poz. 34. – S. 21.

⁴¹ *Kierski K.* Ochrona praw mniejszości w Polsce. – S. 491–494.

⁴² Ustawa z dnia 31 lipca 1924 r. o języku urzędowania sądów, urzędów prokuratorskich i notariatu // Dz. U. – 1924. – Nr 78. – Poz. 757. – S. 1206–1207.

⁴³ *Марковський В.* Законодавство та судова практика Другої Речі Посполитої... – С. 9.

⁴⁴ Ustawa z dnia 31 marca 1925 r. o języku urzędowym sądów, urzędów prokuratorskich i notariuszy w okręgach sądów apelacyjnych w Poznaniu i Toruniu // Dz. U. – 1925. – Nr 32. – Poz. 226. – S. 281.

видав розпорядження⁴⁵, яким дозволив використання німецької мови на процесах не лише в судах загальної юрисдикції, а й під час нотаріальних дій⁴⁶.

З метою створення умов для спільного навчання і виховання дітей різного етнічного походження, які проживали у східних воєводствах (Львівському, Тернопільському, Станиславському, Поліському, Волинському, Новоградському, Віленському, Гроденському та Волковиському повітах Бялостоцького), 31 липня 1924 р.⁴⁷ було прийнято спеціальний шкільний закон, 7 січня 1925 р.⁴⁸ доповнений розпорядженням міністра віровизнань та освіти. Загалом школа мала бути польською за суттю. Однак на вказаних теренах основним типом державної школи повинна стати утравістична, покликана виховувати з учнів польської та інших національностей відданих громадян у взаємній пошані до національних особливостей (ст. 2). Приватні школи національних меншин мали створюватися на тих самих засадах, що й польські (ст. 1)⁴⁹. Навчати мовою національної меншини у школі дозволялося за умови, що громада становить не менше 25 % населення (на цій підставі права навчатися рідною мовою у Краківському та Люблінському воєводствах були позбавлені учні-українці як державних, так і більшості приватних шкіл) і що батьки не менше 40 учнів подали про це відповідні прохання-декларації. Але якщо у школі було 20 учнів-поляків, то вона ставала двомовною: вже з 1-го класу вводили читання та письмо польською мовою, а українською викладали лише природознавство, малювання, ручну працю та фізкультуру⁵⁰. Водночас в одномовних школах із непольською мовою навчання деякі предмети, зокрема історію та географію, вивчали польською. Відповідно до ст. 4 закону, учні всіх державних і приватних одно-, дво-, трикласних шкіл із непольською мовою навчання обов'язково вивчали державну мову на такому рівні, щоби згодом мати змогу навчатися в польських або утравістичних середніх навчальних закладах. У чотири-, п'яти-, шести- та семикласних державних і приватних школах із непольською мовою навчання передбачалося не лише вивчення польської, а й навчання державною мовою польської

⁴⁵ Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 18 sierpnia 1922 r. w przedmiocie przepisów przejściowych o używaniu języka polskiego w sądownictwie i notariacie w górnośląskiej części Województwa Śląskiego // Dz. U. – 1922. – Nr 70. – Poz. 631. – S. 1224–1226.

⁴⁶ *Kierski K.* Ochrona praw mniejszości w Polsce. – S. 503–504.

⁴⁷ Ustawa z dnia 31 lipca 1924 r. zawierająca niektóre postanowienia o organizacji szkolnictwa // Dz. U. – 1924. – Nr 79. – Poz. 766. – S. 1212–1214.

⁴⁸ Rozporządzenie Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego z dnia 7 stycznia 1925 r. wydane w porozumieniu z Ministrem Spraw Wewnętrznych i Ministrem Rolnictwa i Dóbr Państwowych w sprawie wykonania ustawy z dnia 31 lipca 1924 r. zawierającej niektóre postanowienia o organizacji szkolnictwa // Dz. U. – 1925. – Nr 3. – Poz. 33. – S. 26–30.

⁴⁹ Ustawa z dnia 31 lipca 1924 r. zawierająca niektóre postanowienia o organizacji szkolnictwa. – S. 1212–1213.

⁵⁰ *Гетьманчук М.* Між Москвою та Варшавою: українське питання у радянсько-польських відносинах міжвоєнного періоду (1918–1939 рр.): монографія / М. Гетьманчук. – Львів, 2008. – С. 241.

історії та відомостей про тогочасну Польщу⁵¹. Польське мовне законодавство щодо шкільництва представники національних меншин оцінювали вкрай критично.

Створити середні навчальні заклади з українською чи білоруською мовами навчання можна було, лише якщо з вимогою про це звернуться батьки 150 учнів, які відвідують польськомовні школи відповідного типу в одному повіті або місті. На підставі ст. 6 прийнятого закону кураторія Львівського шкільного округу була зобов'язана поступово об'єднувати українські гімназії у Львові, Перемишлі та Тернополі з польськими, перетворюючи їх на утраквістичні. Однак організовані виступи українців змусили міністра освіти С. Грабського скасувати розпорядження про об'єднання середніх шкіл⁵².

Щоб навчання в державних професійних школах велося двома мовами – державною та національної меншини, цього мали вимагати батьки учнів непольської національності, які становлять 40 % усіх учнів школи. Відповідно до закону, мову навчання мали визначати шкільні плебісцити, однак відбувалися вони за умов терору та підкупів, а їх результати наперед планували шкільні управи та політичні органи. Внаслідок маніпуляцій з результатами плебісцитів 1925 і 1932 рр. багато українських шкіл були переведені на польську мову або стали двомовними. Лише 1939 р. через наростання невдоволення українського населення шкільна влада відмовилася від їхнього проведення.

В утраквістичних школах і школах із викладанням мовами національних меншин діловодство провадилося польською. Свідоцтва й інші внутрішні документи укладали двома мовами.

Загалом закон послужив підставою для розбудови мережі польськомовного шкільництва, збільшення кількості утраквістичних шкіл за рахунок зменшення кількості освітніх закладів із навчанням мовами національних меншин.

Мова шкільної документації, написів, оголошень тощо регулювалася на підставі Циркуляру міністра віросповідань та освіти до кураторів шкільних округів від 12 квітня 1927 р.⁵³. У непольських приватних навчальних закладах усі оголошення – як усередині, так і ззовні – мали бути виконані двома мовами, це ж стосувалося шкільних актів, свідоцтв про навчання, протоколів педагогічних рад і конференцій тощо.

Діяльність німецьких навчальних закладів у Познанському воєводстві та на Помор'ї і використання в них німецької мови регулювалися на підставі положень т. зв. Малого Версальського договору, а також міністерського розпорядження від 10 березня 1920 р.⁵⁴. Відповідно до закону, німецькомовну школу можна було ство-

⁵¹ Ustawa z dnia 31 lipca 1924 r. zawierająca niektóre postanowienia o organizacji szkolnictwa. – S. 1213.

⁵² Польонізація українських середніх шкіл // Діло. – 1925. – Ч. 189; Проти полонізації українського шкільництва // Діло. – 1925. – Ч. 194.

⁵³ Okólnik Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego do Kuratoriów Okręgów Szkolnych w sprawie języka napisów, ogłoszeń obrad oraz ksiąg i aktów szkolnych w szkołach i ochronkach państwowych, publicznych szkołach powszechnych oraz szkołach i ochronkach prywatnych // Dziennik Urzędowy MWRiOP. – 1927. – R. 10. – Nr 6. – Poz. 91. – S. 185–186.

⁵⁴ Rozporządzenie z dnia 10 marca 1920 Ministra b. dzielnicy pruskiej w sprawie przemiany szkolnictwa // Dziennik Urzędowy MbDP. – 1920. – Nr 16. – Poz. 162. – S. 372–373.

рити на вимогу батьків не менше 40 учнів, клас – 18 учнів, курси німецької мови – 12 учнів. У всіх школах польська мова була обов'язковим предметом. Відповідно до ст. 7 договору, на зазначених теренах, населення яких володіло польською мовою не на достатньому рівні, мовою шкільної адміністрації залишалася німецька.

Умови створення початкових шкіл із німецькою мовою навчання в центральних воєводствах були вказані в Ухвалі Ради міністрів від 3 березня 1919 р.⁵⁵. Згідно зі ст. 22 цієї ухвали, підставою для створення німецьких шкіл була вимога не менше 40 батьків, а ст. 26 гарантувала однаковий правовий захист як польських, так і німецьких навчальних закладів. Відповідно до ст. 27, вивчення польської мови в державних і приватних школах було обов'язковим й розпочиналося із другого року навчання. У ст. 28 йшлося про те, що у відносинах із державою та місцевими органами влади заклади освіти могли використовувати лише польську мову⁵⁶.

У Верхній Сілезії, крім Женевської конвенції, яка залишалася чинною до 1937 р., розвиток німецького шкільництва регулювало розпорядження сілезького воєводи від 21 серпня 1922 р.⁵⁷, змінене та доповнене розпорядженнями від 29 грудня 1922 р.⁵⁸ і 26 червня 1924 р.⁵⁹. Відповідно до цих документів, німецькомовні школи могли бути створені за умов, що записані до них учні мали польське громадянство та досягли шкільного віку. Водночас німецькі школи чи курси могли бути засновані, лише якщо кількість учнів відповідала вимогам, передбаченим ст. 106 і 107 Женевської конвенції, тобто німецькомовну школу можна відкрити за умови подання одним із батьків відповідного прохання, яке стосувалося не менше 40 учнів, а курси з німецькою мовою навчання засновувалися, якщо цього прагнуло щонайменше 18 школярів⁶⁰.

Першим законодавчим актом, спрямованим на уніфікацію системи загальної освіти на всіх теренах держави, став Закон “Про устрій шкільництва” 11 березня 1932 р.⁶¹. Згодом він був доповнений Законами “Про приватні школи, навчальні та

⁵⁵ Uchwała Rady Ministrów o szkołach powszechnych z niemieckim językiem nauczania // Dz. Pr. P. P. – 1919. – Nr 21. – Poz. 232. – S. 377–382.

⁵⁶ Tamże. – S. 380–381.

⁵⁷ Rozporządzenie Wojewody Śląskiego z dnia 21 sierpnia 1922 w przedmiocie urządzenia szkolnictwa powszechnego w górnośląskiej części Województwa Śląskiego // Dz. U. Śl. – 1922. – Nr 19. – Poz. 63. – S. 87–88.

⁵⁸ Rozporządzenie Wojewody Śląskiego z dnia 29 grudnia 1922 r. w przedmiocie zmiany rozporządzenia Wojewody Śląskiego z dnia 21 sierpnia 1922 r. (Dz. U. Śl. Nr 19 poz. 63) o urządzeniu szkolnictwa powszechnego w górnośląskiej części Województwa Śląskiego // Dz. U. Śl. – 1923. – R. 2. – Nr 3. – Poz. 26. – S. 15–16.

⁵⁹ Rozporządzenie Wojewody Śląskiego z dnia 26 czerwca 1924 r. w przedmiocie zmiany rozporządzenia Wojewody Śląskiego z dnia 29 grudnia 1922 r. (Dz. U. Śl. Nr 3 poz. 26, z dnia 19 stycznia 1923 r.) o urządzeniu publicznego szkolnictwa powszechnego w górnośląskiej części Województwa Śląskiego // Dz. U. Śl. – 1924. – R. 3. – Nr 17. – Poz. 70. – S. 109.

⁶⁰ *Szczepański A.* Górny Śląsk w świetle wykonania Konwencji Genewskiej / *Aleksander Szczepański.* – Warszawa, 1929. – S. 109.

⁶¹ Ustawa z dnia 11 marca 1932 r. o ustroju szkolnictwa // Dz. U. – 1932. – Nr 38. – Poz. 389. – S. 639–645.

виховні заклади”⁶² (контроль за приватними навчальними закладами передавався міністру віросповідань та освіти: саме він вирішував питання відкриття та ліквідації шкіл, склад учителів, призначення директора, стежив за реалізацією шкільних програм і вихованням молоді в дусі лояльності до держави; непольські державні середні навчальні заклади перетворювалися на утравквістичні) та “Про академічні школи”⁶³ (суттєво обмежив їх автономію, підпорядкувавши Міністерству віросповідань та освіти).

Відповідно до реформи 1932 р. була уніфікована організаційна структура усієї системи шкільництва. До неї додано дошкільний сектор, а середнім професійним школам надано статус гімназій і ліцеїв (професійних гімназій і професійних ліцеїв), тобто загальноосвітніх середніх шкіл. Уся діяльність навчальних закладів підпорядковувалася головній меті – прищепленню вихованцям державницької ідеології (для цього, наприклад, запроваджувалося урочисте відзначення польських державних свят тощо)⁶⁴.

Організаційною та програмною основою шкільної структури стала обов’язкова загальна семирічна школа трьох ступенів. На цій основі ґрунтувалася загальноосвітня середня школа. Вона була двоступеневою й охоплювала чотирирічну гімназію (успішно склавши “малу матуру”, випускник отримував атестат про неповну середню освіту) та дворічний ліцей (класичний, гуманітарний, природничий, фізико-математичний; випускники складали “велику матуру” й отримували атестат про повну середню освіту, який відкривав шлях до вищих навчальних закладів).

На практиці школи третього ступеня із семикласною програмою створювали переважно в містах. Закінчували їх не всі учні, бо після 6-го класу дозволялося вступати до гімназії. Запровадження семирічної школи трьох ступенів стало слабким місцем реформи та виявом дискримінації дітей, які проживали в селах (переважно непольського походження). Школа другого ступеня складалася з п’яти однорічних класів, 6-й був дворічним. У селах діяли лише семирічні школи першого ступеня, які послуговувалися чотирікласними навчальними програмами (1-й і 2-й класи – однорічні, 3-й – дворічний, 4-й – трирічний). Ці школи були безперспективними, бо не давали випускникам права вступу до гімназій. Дискримінаційним також був поділ середньої школи на два ступені, що обмежував дітей з сіл та непольської національності, зокрема українців, на продовження освіти. Це ж стосувалося і професійних шкіл, які поділялися на три типи: базові (typu zasadniczego), підвищення кваліфікації (dokszałcające), професійної підготовки (przysposobienia zawodowego). Порушення принципів цілісності й доступності навчання знижувало вагомість професійних шкіл нижчого рівня та робило професійні ліцеї елітарними школами⁶⁵. Чи не найвагомішими наслідками реформи 1932 р. для національних меншин, зокрема для українців, стали збільшення кількості національних фахових шкіл і зміна

⁶² Ustawa o prywatnych szkołach oraz zakładach naukowych i wychowawczych // Dz. U. – 1932. – Nr 33. – Poz. 343. – S. 545–546.

⁶³ Ustawa z dnia 15 marca 1933 r. o szkołach akademickich // Dz. U. – 1933. – Nr 29. – Poz. 247. – S. 594–603.

⁶⁴ Ustawa z dnia 11 marca 1932 r. o ustroju szkolnictwa. – S. 639–645.

⁶⁵ *Василук А.* Реформи шкільної освіти в Польщі: історія й сучасність: монографія / А. Василук. – Ніжин, 2007. – С. 84–87.

організаційної структури фахового шкільництва, а також зрівняння загальноосвітнього та фахового шкільництва й запровадження доповнювальної освіти (тривала до виповнення учнями 18 років) у формі низки курсів із підвищення кваліфікації.

Реформа також передбачала внесення суттєвих змін у навчальні плани, програми та підручники як для народних, так і середніх шкіл. Та попри всі зміни запроваджена шкільна структура, що проіснувала до 1948 р., не була ні цілісною, ні демократичною. Для більшості непольської молоді освіта залишилася малодоступною.

Реформа охопила й систему навчання педагогів. Замість ліквідованих учительських семінарій, які готували вчителів для шкіл першого ступеня, запроваджувалися трирічні педагогічні ліцеї (приймалися на навчання випускники загальноосвітньої гімназії) та дворічні педагогії (приймалися випускники гімназій старого типу й загальноосвітніх ліцеїв). Однак випускники педагогічних ліцеїв, як і професійних, не мали права вступу у вищі навчальні заклади. Щоби стати вчителем середньої школи, треба було закінчити університет з однорічним педагогічним курсом і пройти практику в середній школі. Мовою навчання педагогів стала польська. Мовами національних меншин, зокрема українською, продовжували навчати у приватних учительських семінаріях і на курсах⁶⁶.

Отже, після остаточного визначення кордонів Друга Річпосполита взяла курс на розбудову мононаціональної держави. Під тиском держав Антанти вона формально дотримувалася вимог міжнародних договорів, які стосувалися захисту прав національних меншин. У конституційних актах Польська держава задекларувала принципи рівноправності всіх громадян держави й поваги до етнічних, расових, релігійних і мовних меншин. Водночас польське внутрішнє законодавство послужило правовою підставою для колонізації національних меншин. Друга Річпосполита провадила дискримінаційну мовно-національну політику, що супроводжувалася релігійними, економічними та соціальними утисками національних меншин. Найбільше критики спричинило польське освітнє й мовне законодавство міжвоєнних років. Ухвалені в цей період закони, з одного боку, обмежували мовні права національних меншин чітко визначеною територією, а з іншого – послужили підставою для розбудови мережі польськомовного шкільництва, збільшення кількості утраквістичних шкіл за рахунок зменшення кількості навчальних закладів для непольського населення.

⁶⁶ *Ступарик Б.* Шкільництво Галичини (1772–1939) / Б. Ступарик. – Івано-Франківськ, 1994. – С. 135.